

Wichrowska, Ewa / Wichrowski, Zbigniew

Materiały z cmentarzyska kultury łużyckiej z Opoczki Małej, pow. kraśnicki

Archeologia Polski Środkowowschodniej 10, 227-232

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Materiały z cmentarzyska kultury łużyckiej z Opoczki Małej, pow. kraśnicki

Odkrycia stanowiska dokonał przypadkowo Zbigniew Wichrowski w lipcu 2006 r.¹. Stanowisko znajduje się na wysokiej skarpie nadwiślańskiej na południe od zabudowań wsi Opoczka Mała, gm. Annopol, woj. lubelskie. Jego zasięg wyznacza występowanie na powierzchni o wymiarach około 70 x 50 m fragmentów ceramiki i spalonych kości. Teren nie jest użytkowany obecnie rolniczo, sporadycznie służy do wybierania piasku.

W kilku niewielkich wybierzyskach dostrzeżono fragmenty ceramiki. Szczególnie w jednym z nich tkwiły w profilu duże fragmenty grubościennych naczyń, obok znajdowały się fragmenty spalonych kości. Sugerowało to pozostałość częściowo zniszczonego pochówku ciała palnego. Nie mając możliwości natychmiastowej eksploracji znalezisko zabezpieczono². W niedługim czasie w miejscu znaleziska i odkrywek założono wykop sondażowy w celu wyeksplorowania obiektu. W pozostałych wybierzyskach oczyszczono profile, poszerzając je nieznacznie do momentu występowania materiału.

Po zdjęciu humusu na głębokości 30 cm w czystym piasku ukazało się skupisko dużych fragmentów ceramiki. Od strony północnej leżała na boku prawie w całości zachowana część górna naczynia z wylewem, obok od południa dolna część tego samego naczynia ułożona dnem do góry. Wokół w warstwie piasku wystąpiły kolejne fragmenty ceramiki oraz spalone kości. Nieduża ich część znajdowała się

również wewnątrz naczynia. W części spągowej wokół jego fragmentów rysowało się niezbyt widoczne zaciemnienie o wymiarach 50 x 40 cm w postaci szarej ziemi z piaskiem zawierającym drobne fragmenty ceramiki i spalone kości. Prawdopodobnie jest to pozostałość wkopu, w którym natrafiono na grób. Zapewne też znalazca wybrał nieświadomie część zawartości grobu. Świadczy o tym zarówno charakter występowania znaleziska, jak też jego niekompletność i niewielka ilość kości. Prawdopodobnie w zespole znajdowały się jeszcze misa i przystawka, o czym może świadczyć obecność niewielkich fragmentów innych form naczyń w pobliżu.

Materiał

W trakcie prac ratowniczych uzyskano następujący materiał ceramiczny:

- a) 36 fragmentów dużego naczynia (urny) – wylew lekko zaokrąglony, poniżej rząd dookólnych dziurek oraz listwa z głębokimi odciskami palców, widocznych również w miejscach, w których listwa się nie zachowała; pod wylewem wygładzone, poniżej listwy aż do dna chropowate ze śladami miejscowego pionowego obmazywania; naczynie wylepione niestaranie; powierzchnie zewnętrzne brunatne; podobnie jak przełamy, które miejscami są barwy siwej; domieszka tłucznia granatowego, kwarcu i ceramiki; zrekonstruowane naczynie ma: wysokość 38-39 cm, średnicę wylewu 24 cm, średnicę dna 14,8 cm (ryc. 1; 2);

¹ Doszło do niego w trakcie spaceru po wiślańskiej skarpcie w czasie przerwy w uroczystym posiedzeniu sesji Rady Miasta i Gminy Annopol, z okazji 10 rocznicy odzyskania praw miejskich, na której współautor głosił prelekcję o zabytkach archeologicznych na terenie gminy Annopol.

² Poinformowano o nim Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie oraz Urząd Miasta i Gminy w Annopolu.

Ryc. 1. Opoczka Mała, pow. kraśnicki. Grób 1 w trakcie eksploracji. Fot. Z. Wichrowski.

Fig. 1. Opoczka Mała, Kraśnik district. Grave 1 during exploration. Photo by Z. Wichrowski.

- b) fragment cienkościennego naczynka – kubka lub miseczki o średnicy wylewu 10 cm z brzegiem nieznacznie wychylonym na zewnątrz (ryc. 3: 1);
- c) 7 fragmentów naczyń cienkościennych o powierzchniach gładkich, brunatnych, w tym jeden wylew z zachowanym otworkiem pod krawędzią, nieprzekłutym do końca i fragment niedużego uszka lub guzka (ryc. 3: 2);
- d) 8 fragmentów naczynia cienkościennego – misy lub popielnicy o powierzchniach wygładzonych, wewnętrznych brunatnych, zewnętrznych czarnych; domieszka drobnego tłucznia kamienia i piasku; jeden ułamek zdobiony ukośnymi nacięciami (ryc. 3: 3);
- e) 20 fragmentów ceramiki o powierzchniach brunatnych ze śladami obrzucania, mogących pochodzić z urny.

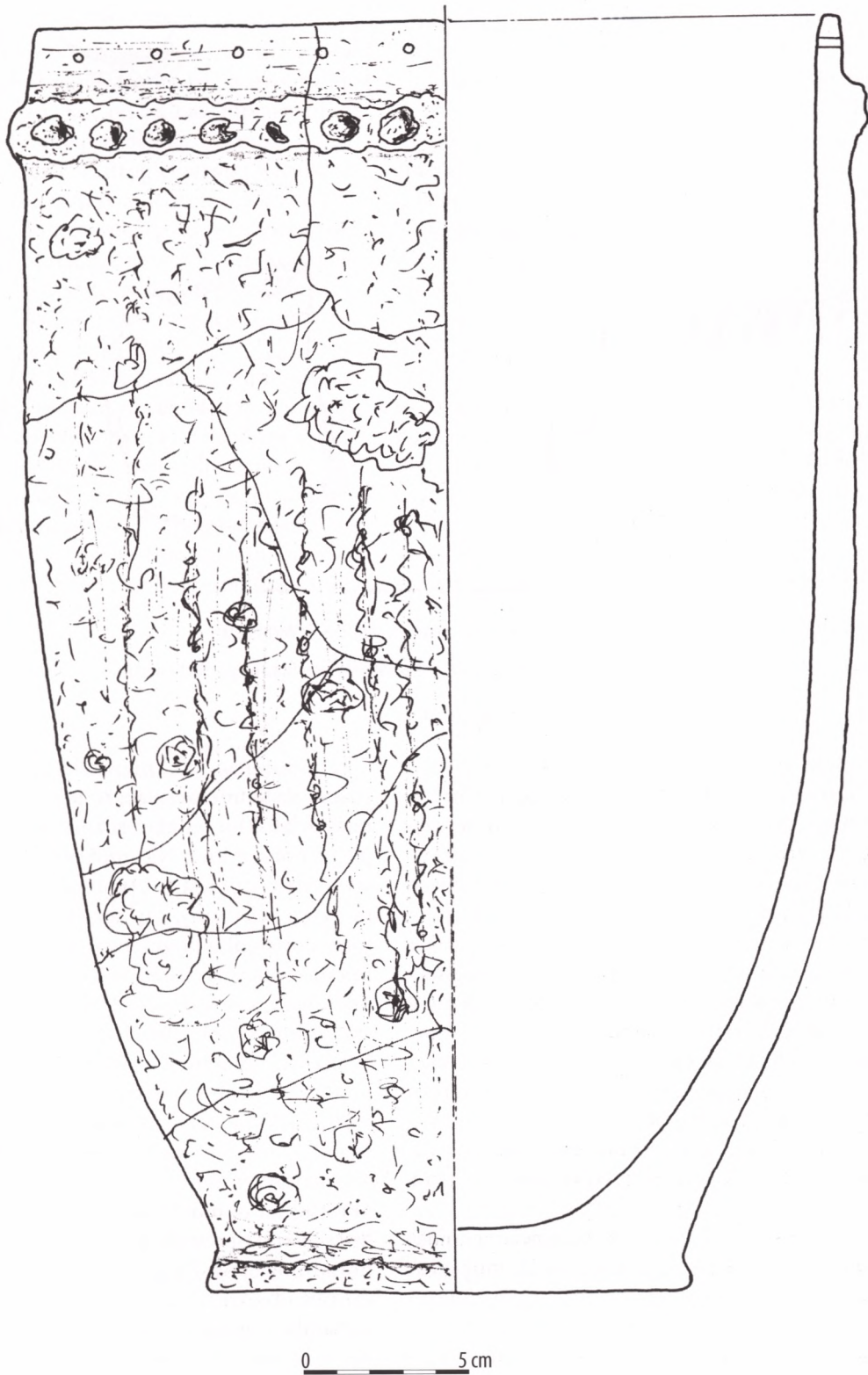
Ponadto z warstwy uzyskano 6 odłupków krzemienych. Ich związek z zespołem grobowym jest trudny do ustalenia. Kolejne dwa odłupki znajdowały się w piasku wypełniającym zniszczone naczynie. Może to być oczywiście związek przypadkowy.

Niezależnie od tych materiałów z powierzchni stanowiska oraz z kilku sąsiednich niewielkich dołków również prawdopodobnie powstałych wskutek wybierania piasku wydobyto 26 fragmentów grubo- i cienkościennych ceramiki, przeważnie o brunatnych powierzchniach, częściowo obrzuconych (ryc. 3: 4). Ponadto zebrano 9 odłupków krzemienych oraz kilkanaście fragmentów spalonych kości. Wszystkie odłupki na stanowisku pochodzą z krzemienia szarych turońskich, w tym świeciechowskiego³.

Analiza

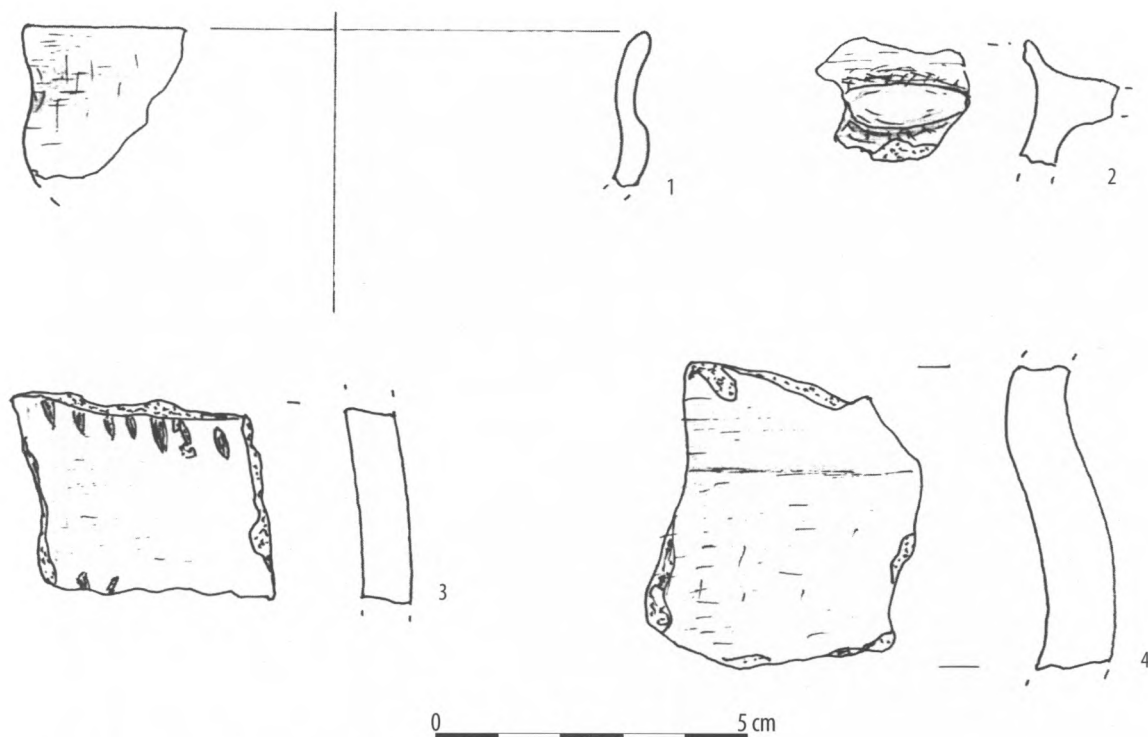
Wszystkie wymienione fragmenty ceramiki mogą pochodzić z jednego zniszczonego grobu, z którego zachowała się większość dużej popielnicy, może pozostałość drugiej popielnicy lub misy. Część uzyskanej ceramiki z wykopu może oczywiście pochodzić też z innych zniszczonych grobów.

³ Ten niewielki zbiór zabytków krzemienych stanowi odrębne opracowanie autorstwa Jerzego Libery (w tym tomie).

Ryc. 2. Opoczka Mała, pow. kraśnicki. Popielnica z grobu 1. Rys. Z. Wichrowski

Fig. 2. Opoczka Mała, Kraśnik district. Urn from grave 1. Drawn by Z. Wichrowski.

Ryc. 3. Opoczka Mała, pow. kraśnicki. Ceramika: 1-3 – z wykopu; 4 – z powierzchni. Rys. Z. Wichrowski

Fig. 3. Opoczka Mała, Kraśnik district. Pottery: 1-3 – from the trench, 4 – from the surface. Drawn by Z. Wichrowski.

Wydobyte naczynie, jak i pozostałe fragmenty naczyń można bezspornie łączyć z późną fazą grupy tarnobrzeskiej kultury łużyckiej. Występują one często wśród materiałów tego okresu głównie na cmentarzyskach. Liczne analogie można znaleźć w Budach Łańcuckich, pow. łańcucki, stan. 1, Knapach, pow. tarnobrzeski, stan. 1, Mokrzeszowie (obecnie cz. Tarnobrzega), stan. 1, Rzeszowie, stan. 25, Trzęsówce, pow. kolbuszowski, stan. 1, także w Turbii, stan. 2 i Woli Rzeczyckiej, stan. 1 – obie miejscowości pow. stalowowolski (K. Moskwa 1976, s. 59, 173, 214, 307), a więc zarówno na rdzennym terenie grupy tarnobrzeskiej (S. Czopek 1996, tabl. IV: 4; XXXVI:1; 2001, tabl. LXXIX: 7, LXXXIV: 3), jak i w pobliskim Kosinie, pow. kraśnicki (J. Miśkiewicz, T. Węgrzynowicz 1974, tabl. I: 9, 10; II: 6; III: 2; VIII: 20; IX: 14; XIII: 4). Warto podkreślić bardzo bliskie podobieństwo ceramiki z Opoczki Małej do materiałów z pobliskich Bliskowic, pow. kraśnicki (J. Gurba 1965, ryc. 1: 2), czy na odkrytym niedawno ciekawym stanowisku w Krupach, pow. lubartowski (W. Misiewicz 2003, ryc. 4: 1, 6; 5: 1, 2; 7: 2; 2001, ryc. 3: 3, 5; 4: 5: 1). Analizowane naczynie oprócz występowania dziurek pod krawędzią i dookólnej listwy z dołkami palcowymi charakteryzuje się smukłością i słabym profilowaniem, znajdując idealne odpowiedniki na wymienionych stanowiskach.

Dysponując tak niewielką próbką materiałów należy wstępnie przyjąć, że jest to kolejny punkt na nadwiślańskim szlaku rozprzestrzeniania się grupy tarnobrzeskiej. Nie możemy natomiast na razie stwierdzić, czy jest to „typowe” popielnicowe cmentarzysko tej grupy, czy też należy się liczyć z inną formą obrządku pogrzebowego, podobną jak na wymienionych wyżej stanowiskach, gdzie występowały pochówki w spalonych drewnianych konstrukcjach skrzyniowych łączonych z wpływami wschodnimi. Wielkość obiektu wyznacza zarejestrowany zasięg materiału na powierzchni owalu o wymiarach 50 x 70 m. Ponieważ na całym obszarze występują też spalone kości, mamy prawdopodobnie do czynienia z cmentarzyskiem, którego powierzchnię możemy określić na około 35 arów. Poszerzenie dwóch niedużych wykopów obok rozkopanego grobu w części południowej obszaru nie doprowadziło do odkrycia innych obiektów, poza pojedynczymi fragmentami ceramiki i spalonych kości. Wydaje się, że w wykopie 1 uchwyciono południowy skraj cmentarzyska. Bardzo drobne, nieliczne fragmenty ceramiki zarejestrowano na sąsiednim, położonym od strony południowej wzniesieniu. Moliwe, że zostały one przemieszczone przez wiatr (teren wydmy) lub w inny sposób. Związek pozyskanych materiałów

krzemiennych z cmentarzyskiem trudny jest do określenia na tym etapie badań.

Zwraca uwagę brak w zespole ceramiki ewidentnie starszej od wyżej opisanej. Tylko jeden fragment naczynia może ewentualnie pochodzić z neolitu lub początku epoki brązu. Jest on jednak mocno zniszczony i prawdopodobnie przepalony, nie może więc o tym związku przesądzić. Z drugiej strony wielokrotnie podkreślano wykorzystywanie surowca krzemienno-bardzo długo, do wczesnej epoki żelaza włącznie, szczególnie na obszarach zasobnych w ten surowiec. Trzeba zaznaczyć, że jest to rejon eksploatacji krzemienia świciechowskiego z głównym jego ośrodkiem w niedalekim Świciechowie (B. Balcer 1971; J. Libera, A. Zakościelna 2002), a więc w bezpośrednim sąsiedztwie stanowiska w Opoczce Małej. Należy pamiętać, że na terenie pobliskiego Kopca zlokalizowano i częściowo przebadano dwie pracownie krzemieniarskie, w których produkowano przede wszystkim półksiężycowate noże sierpowate (M. Florek, J. Libera 1994; B. Bargieł, J. Libera 1995). Ostatnio udokumentowano bezspornie eksploatację i wykorzystanie surowca

świciechowskiego przez ludność kultury łużyckiej na pobliskiej osadzie w Kosinie, pow. kraśnicki, stan. 10 (B. Bargieł, J. Gurba 1986). Nierzadko spotyka się też fragmenty krzemieni w zespołach grobowych.

Odkryte cmentarzysko w Opoczce Małej było do tej pory nieznanie w literaturze. Niewykluczone jednak, że można go identyfikować ze zniszczonym cmentarzyskiem kultury łużyckiej odkrytym jeszcze w latach 20. przez Michała Drewkę (1929, s. 283; także S. Nosek 1957, s. 273). Stopień dewastacji, stanowiska z Opoczki, jak też dokładny jego zasięg nie są możliwe do określenia bez dalszych badań wykopaliskowych.

Znaczna część tych piaszczystych nadwiślańskich terenów zajęta jest obecnie przez nieużytki. W związku z coraz szybciej postępującą rozbudową okolicznych wsi powstaje na ich terenie coraz więcej dzikich piaskowni, które zagrażają stanowiskom archeologicznym, bardziej niż orka i procesy wydmowe. Wydaje się, że wskazana byłaby w związku z tym weryfikacja badań AZP, zwłaszcza, że na wielu obszarach zmieniono formy zagospodarowania terenu i niektóre miejsca są bardziej dostępne do penetracji niż przed laty⁴.

Literatura

- Bargieł Barbara, Gurba Jan
1986 *Niedatowany kopiec ziemny na osadzie kultury łużyckiej (stan. 10) w Kosinie, gm. Annapol, woj. tarnobrzeskie*. W: Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1985 roku, red. J. Gurba. Lublin, s. 28-32.
- Bargieł Barbara, Libera Jerzy
1995 *Drugi sezon badań pracowni przykopalnianych kultury łużyckiej w Kopcu*. W: Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1994 roku, red. J. Gurba. Lublin, s. 13-16.
- Balcer Bogdan
1971 *Kopalnia krzemienia w Świciechowie-Lasku, pow. Kraśnik w świetle badań 1967 r.* Wiadomości Archeologiczne 36: 1, s. 71-132.
- Czopek Sylwester
1992 *Południowo-wschodnia strefa kultury pomorskiej*. Rzeszów.
1996 *Grupa tarnobrzeska nad środkowym Sanem i dolnym Wisłokiem. Studium osadniczo-kulturowe*. Rzeszów.
1997 *Uwagi o kulturze łużyckiej na Lubelszczyźnie*. Archeologia Polski Środkowowschodniej 2, s. 210-226.
2001 *Pysznicza, pow. Stalowa Wola, stan. 1. Cmentarzysko ciałopalne z przełomu epoki brązu i żelaza*. Rzeszów.
- Drewko Michał
1929 *Sprawozdania z czynności Państwowego Konserwatora Zabytków Przedhistorycznych na okręg lubelski [rok 1924, 1925, 1926]*. Wiadomości Archeologiczne 10, s. 281-285.
- Florek Marek, Libera Jerzy
1994 *Pierwszy sezon badawczy przykopalnianych pracowni w rejonie wychodni krzemienia świciechowskiego w Kopcu*. W: Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1993 roku, red. J. Gurba. Lublin, s. 3-14.
- Gurba Jan
1965 *Grób kultury łużyckiej w Bliskowicach, pow. Kraśnik*. Wiadomości Archeologiczne 31: 2-3, s. 274-276.
- Libera Jerzy
2008 *Zabytki krzemienne znalezione na stanowisku kultury łużyckiej w Opoczce Małej, pow. kraśnicki (w tym tomie)*.
- Libera Jerzy, Zakościelna Anna
2002 *Złóża krzemieni turońskich w przełomowym odcinku Wisły*. W: *Krzemień świciechowski w pradziejach*. Materiały z konferencji w Ryni 22-24.05.2000, red. B. Matraszek, S. Sałaciński. Warszawa, s. 93-108. *Studia nad Gospodarką Surowcami Krzemiennymi w Pradziejach 4*.
- Misiewicz Waleria
2000 *Drugi sezon badań na cmentarzysku ciałopalnym w Krupach, pow. Lubartów, stan. 1*. Archeologia Polski Środkowowschodniej 5, s. 63-71.

⁴ Gmina Annapol ma dotąd nieuchwalony miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, weryfikacja AZP pozwoliłaby zarówno to, jak i inne stanowiska zweryfikować bądź zarejestrować i umożliwić ich ochronę.

- 2003 Wyniki trzeciego sezonu badań na cmentarzysku kultury łużyckiej we wsi Krupy, gm. Michów, pow. Lubartów. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 6 (2001), s. 76-87.
- Miśkiewicz Jan, Węgrzynowicz Teresa
1974 *Cmentarzysko kultury łużyckiej z Kosina, pow. Kraśnik*. *Wiadomości Archeologiczne* 39: 2, s. 131-204.
- Moskwa Kazimierz
1976 *Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce*. Rzeszów.
- Nosek Stefan
1957 *Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu*. Lublin. *Annales Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej* F 6 (1951).

Material from the cemetery of the Lusatian culture in Opoczka Mała, Kraśnik district /summary/

The site has been found accidentally by one of the authors. Numerous pottery sherds and burnt bones have been uncovered on the area of 30 ares of uncultivated land situated on a high eastern escarpment of the Vistula River. The area is oval-shaped, elongated and measures 70 x 40 meters. In a small working of an old sand mine, large fragments of pottery and bones were found in the profile. The finds were secured to be later explored in an archaeological excavation. Just below the humus large fragments of an urn were found, the upper section of which was lying on the side, while its lower part, lying bottom up was found immediately next to the upper one. In the lowest part around the vessel some darker areas were ob-

served which might be the remains of a burial pit. Most probably, the vessel was damaged in modern times. Near it and on the ground, more than 50 sherds of pottery were found, including some with brown, roughened surfaces, fragments of thin-walled smoothed pottery (e.g. a small mug) and sherds of pottery with blackened surfaces.

Similar pottery is connected with the later phase of the Tarnobrzeg culture from the HaD period. Also, pottery like this can be found in the Rzeszów region and the nearby settlement of Kosin as well as the unusual cemeteries with burials in burnt wooden structures in Bliskowice (Kraśnik district) and Krupy (Lubartów district).

Mgr Ewa Wichrowska
Mgr Zbigniew Wichrowski
Muzeum Regionalne w Kraśniku
Ul. Piłsudskiego 7
23-200 Kraśnik
zbiwich@wp.pl